

Юрій МАКОГОН,
Юрій ГОХБЕРГ,
Сергій ТРЕТЬЯКОВ

**ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ
УКРАЇНИ: ВИСНОВКИ, ПРІОРИТЕТИ,
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
І ВСТУПУ У ВТО**

На рубежі другого і третього тисячоліття визначаючим чинником як національного, так і міжнародного розвитку є глобалізація світової економіки, що перетворюється у домінуючу тенденцію світових господарських процесів.

У ході розробки національної стратегії розвитку, яка б забезпечувала глобальну інтеграцію України в світові економічні структури, необхідно повною мірою враховувати особливості процесу глобалізації та її суперечливий характер. Так, з одного боку, глобалізація значною мірою розширює можливості окремих країн щодо використання та оптимальної комбінації різних ресурсів, їх значно глибшої і всебічної участі в системі міжнародного поділу праці, з іншого – глобальні процеси значно загострюють конкурентну боротьбу, призводять до маніпулювання величезними фінансовими та інвестиційними ресурсами, що становлять реальну загрозу для країн з низькими і середніми доходами. При незаперечних перевагах глобалізації слід також урахувати неоднозначність і різноспрямованість її впливу на різні галузі сучасного виробництва. Так, у процесі структурних глобальних трансформацій, що поступово поширюються на світовий економічний простір, перевагу отримують галузі переробної промисловості та сфери послуг.

© Юрій Макогон, Юрій Гохберг, Сергій Третяков, 2002.

Макогон Юрій Володимирович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Донецького національного університету, Україна.

Гохберг Юрій Олександрович, професор кафедри міжнародної економіки Донецького національного університету, Україна.

Третяков Сергій Володимирович, заступник начальника Управління НБУ в Донецькій області, Україна.

Найважливішою якісною ознакою і показником, що характеризує розгортання процесу глобалізації, є широкий розвиток сектора інформації, інформаційних технологій. Нині в умовах постіндустріальної економіки виробництво і споживання знань стає найбільшим пріоритетом національних економічних стратегій. Там, де країни створили і послідовно реалізують стратегічні програми інформатизації і саєнтифікації (наукового насичення) економіки, темпи економічного прогресу вражаючі.

При розробці національної стратегії інформатизації, інтелектуалізації і наукового насичення економіки та суспільного виробництва необхідно враховувати, що вирішувати цю проблему окремо неможливо. Це загальноструктурна проблема генеральної економічної стратегії. Не викликає сумніву, що системно-структурна трансформація економіки на новій інформаційно-комп'ютерній основі – це єдиний шанс індустріалізованих країн перехідної економіки (в тому числі й України) наздогнати передові ринкові країни за рівнем економічного розвитку в наступні 35–40 років. Ці країни потенційно готові до структурних галузевих зрушень на користь наукомістких галузей, оскільки мають великий науково-технічний потенціал та висококваліфіковану робочу силу. Досвід показує, що нові ринкові країни при раціональному виборі національних економічних стратегій можуть забезпечувати дуже високі темпи зростання ВВП та особистого споживання на душу населення на рівні 10–15% щорічно. Приклади Китаю, «азіатських тигрів» та інших країн тому підтвердження.

Очевидно, історія не дає додаткового часу на те, щоб одні країни доганяли інших. Історичний виклик та імператив у тому, щоб національні стратегії гармонізували та синхронізували свій розвиток з глобальними процесами, селективно орієнтуючись на передові країни світу. Потенційні можливості для цього в Україні є. Головне – не втратити часу в реалізації наявного науково-технологічного потенціалу, інтелектуального ресурсу.

Розв'язання вказаних та інших проблем розвитку зовнішньоекономічних зв'язків (ЗЕВ) передбачає участь України в роботі Всесвітньої торгової організації (ВТО) та інших міжнародних організацій: ГУУАМ (Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан, Молдова), ЧЕС (Чорноморське економічне співробітництво) тощо. Вітчизняні й зарубіжні економісти з року в рік виявляють підвищену увагу до зовнішньоекономічної діяльності України. Це не дивно, адже країна займає одне з перших місць у світі щодо показника співвідношення обсягу зовнішньоторгового обороту до ВВП. Як і у попередні роки, вагома частка українського бізнесу пов'язана із зовнішньоекономічними операціями.

Зовнішньоторговий оборот України за 2001 р. зріс майже на 10%. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі України товарами в 2001 р. становило 489,6 млн. дол. США (в 2000 р. – 616,5 млн. дол.). Коефіцієнт покриття імпорту експортом – 1,03 (у 2000 р. – 1,04).

Загальний обсяг зовнішньої торгівлі України товарами в 2001 р. збільшився на 12,3% порівняно з 2000 р. і сягнув 32039,8 млн. дол., у тому числі

експорт – 16264,7 млн. (зростання на 11,6%), імпорт – 15775,1 млн. (зростання на 13%). Зовнішньоторгові операції велись з партнерами 193 країн світу, основні з них показані на рис. 1 і 2¹.

Найбільші обсяги товарів Україна експортувала у такі країни: Росію – 22,6% від загального обсягу експорту, Туреччину – 6,2, Італію – 5,1, Німеччину – 4,4, США – 3,5, Китай – 3,3, Польщу – 3,1, Угорщину – 2,9%.

Найбільші імпортні надходження в Україну були з Росії – 36,9%, Туркменістану – 2,9, Білорусі та Італії – по 2,6%. Географію експорту та імпорту товарів подано на рис. 3 і 4.

Структура експорту та імпорту товарів характеризується наступними даними (див. рис. 5 і 6).

Основу українського імпорту дотепер становить імпорт мінеральних продуктів, зокрема газу та нафти. У загальному обсязі імпорту товарів 23,4% припадало на природний газ, 21,6% – на нафту і продукти переробки.

Депресивний стан світових ринків металу та погіршення торговельних умов зумовили фактичне зупинення зростання експорту чорних металів – за підсумками трьох кварталів збільшення експорту за цією статтею становило 1,2% (хоча і цей показник, без сумніву, – позитивний результат). У подібному становищі перебував й експорт хімічної продукції.

Скорочення експорту чорних металів на зовнішні ринки зумовлене різким збільшенням обсягу виробництва сталі Китаєм (приблизно у 2 рази за останні 2 роки) та відповідним збільшенням експорту китайської сталі. Це підтверджує необхідність технічного переозброєння і підвищення конкурентоспроможності продукції металургійних заводів України.

В умовах стабілізації традиційних експортних потоків зростання товарного експорту було забезпечене машинобудівною і харчовою галузями, а також сільським господарством.

2001 р. став найуспішнішим для економіки України від моменту здобуття нею незалежності. На фоні глобальної економічної рецесії країна забезпечила 9% зростання ВВП, на 14,2% збільшилось промислове виробництво. Зростання економіки було підтримане активізацією сільського господарства, в результаті чого аграрії зібрали рекордний урожай зернових, тому виробництво у цій галузі сільського господарства зросло на 10% (табл. 1).

¹ Ці та наступні рисунки і таблиці складено на основі даних Державного комітету статистики України.

Рисунок 1

**Географія експорту торгових операцій України
 з основними країнами-партнерами в 2001 р. (%)**

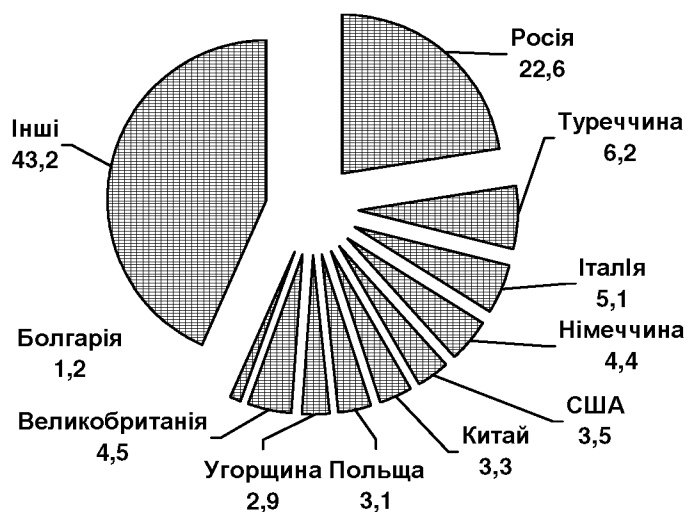

Рисунок 2

**Географія імпорту торгових операцій
 з основними країнами-партнерами в 2001 р. (%)**

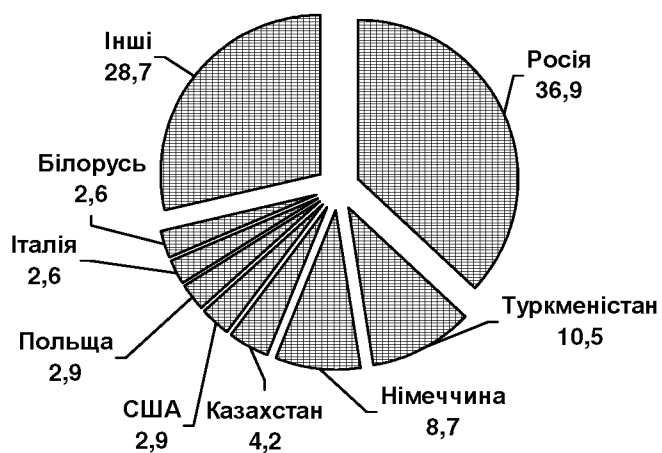

Рисунок 3

Географія експорту товарів з України по регіонах світу в 2001 р.

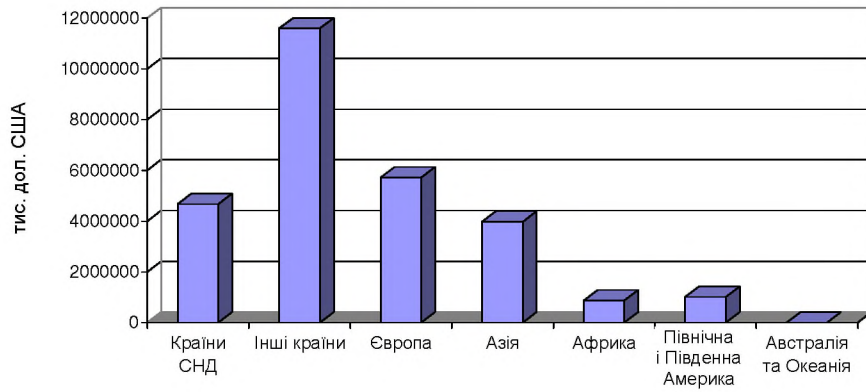

Рисунок 4

Географія імпорту товарів в Україну по регіонах світу в 2001 р.

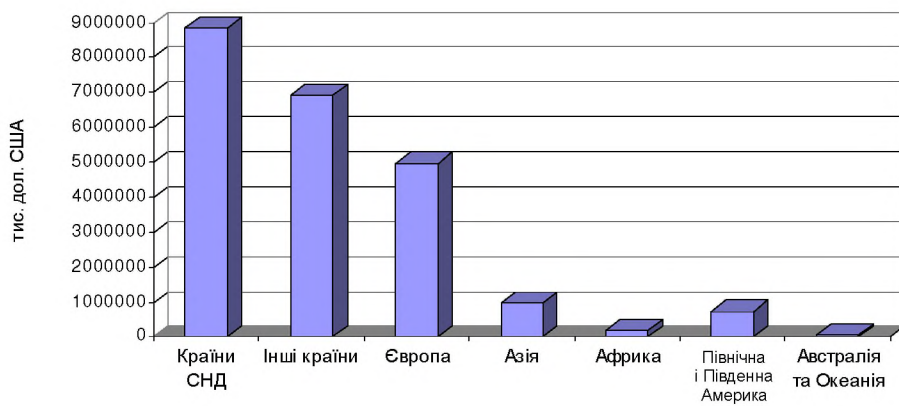

Рисунок 5

Структура експорту товарів у 2001 р. (%)

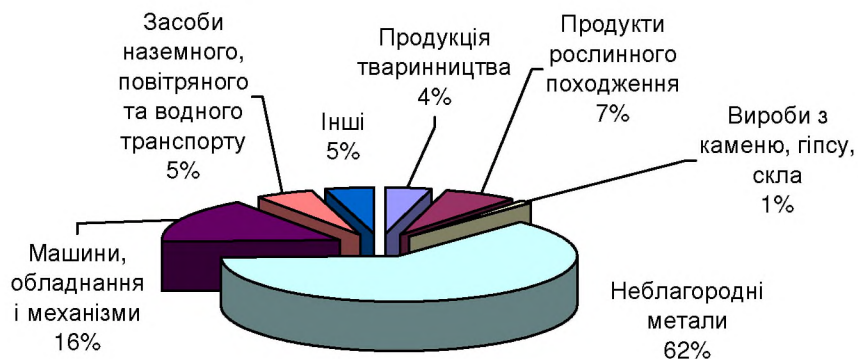
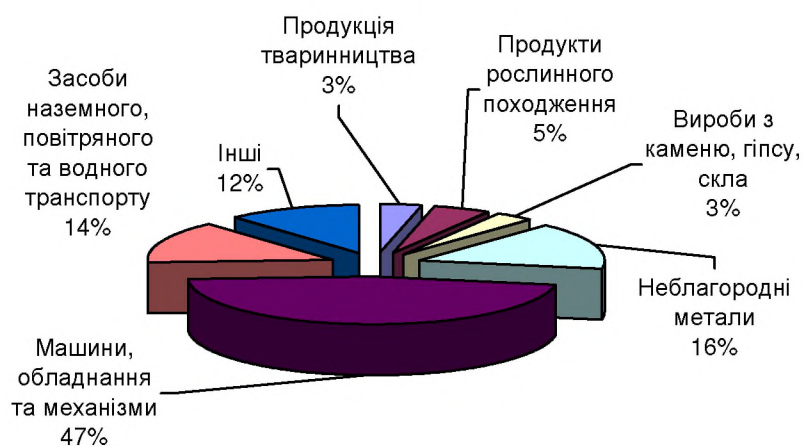

Рисунок 6

Структура імпорту товарів у 2001 р. (%)

Таблиця 1

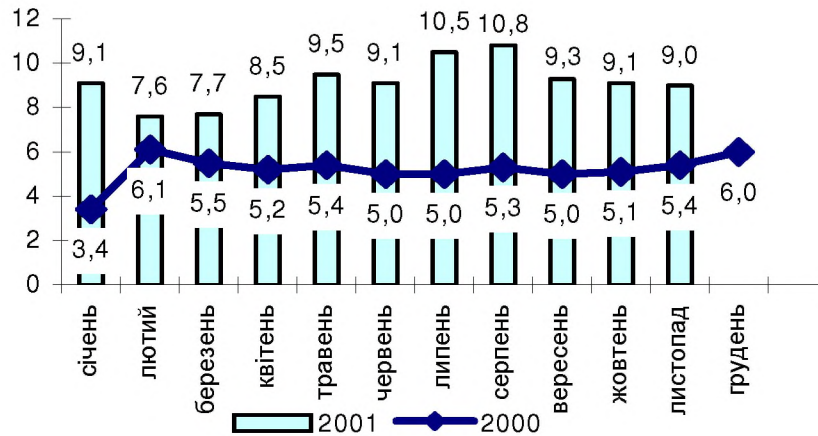
Основні результати 2001 р.

ВВП	+9,0%
Промисловість	+14,2%
Сільське господарство	+10,0%
Виконання бюджету*	100,5%
Інфляція	6,1%
UAH/USD	5,2985 (-2,5%)
Валютні резерви	3 208 млн. USD

*Попередні дані по консолідованому бюджету.

Рисунок 7

ВВП (зростаючим підсумком) у 2001 р.

Найбільше зростання відбулось у виробництві коксу та нафтопродуктів – 57,1%, деревини і виробів з неї – 25,9, продукції машинобудування – 21,7, пульпи, паперу та поліграфічної промисловості – 20,5, харчової промисловості – 19,8, легкої промисловості – 15,9%. У сільськогосподарському секторі також спостерігаються позитивні зміни.

Можна виокремити кілька причин, що зумовили порівняно високі темпи зростання національної економіки. Насамперед, слід зазначити, що попит

на продукцію українських підприємств на зовнішніх ринках у 2001 р. залишався на високому рівні, в результаті чого товарний експорт збільшився на 14,6%. Проте вклад експорту в зростання ВВП знизився порівняно з 2000 р. (рис. 7).

Значна роль також належить збільшенню внутрішнього попиту, який сприяв зростанню промислових галузей, зорієнтованих на внутрішній ринок, а також торгівлі та будівництва.

Зниження темпів зростання експорту при збереженні стабільного збільшення імпорتنих потоків призвело до поступового погіршення зовнішньоторгового сальдо.

Однією з найважливіших причин уповільнення темпів зростання експорту став перехід Росії на стягнення НДС з українських товарів. Початково це призвело до скорочення українського експорту в Росію до 50% за місяць (у липні). Загалом, за підсумками 10 місяців, експорт у Росію скоротився на 10,8%. У той же час українські експортери в черговий раз продемонстрували мобільність свого збуту – експорт до інших країн за цей же період зріс на 21,5%.

Міжнародні експерти позитивно оцінюють економічні зрушення в Україні. За їх оцінками, нині значно чіткішою стає тенденція зростання зацікавленості інвестиційних кіл у східноєвропейських ринках, зокрема українському. Той факт, що помітні зміни в Україні заслуговують оцінок, які подають надії, відзначають також представники рейтингової агенції «Moody's». Підвищення індексу України у показниках агенції є безпосереднім відображенням поліпшення економічного клімату в країні.

Інвестиції в основний капітал у середньому по СНД у 2001 р. зросли на 10% (у 2000 р. – на 18%), у тому числі в Україні – на 17%.

У загальному обсязі інвестицій, вкладених в Україну на 1 січня 2002 р., більша частина надійшла зі США – 730,9 млн. дол., Кіпру – 478 млн., Великобританії – 420,4 млн., Нідерландів – 370,2 млн. і Росії – 295,1 млн. дол.

Монетарні показники також стали найвищими за період незалежності України. У 2001 р. було досягнуто найнижчих темпів інфляції – 6,1%, обмінний курс UAH/USD був значно стабільнішим, ніж пара долар/євро і за рік усталився на 2,5%. У результаті переваги пропозиції валюти на ринку і поновлення співпраці з МВФ Національний банк України спромігся збільшити свої резерви до рекордних 3,2 млрд. дол.

Успіхи української економіки знайшли своє відображення у поліпшенні кредитних рейтингів країни. Міжнародна рейтингова агенція «S&P» присвоїла Україні рейтинги для довготермінових позик в іноземній і національній валютах на рівні «В», прогноз зміни рейтингу – «стабільний». На думку «S&P», рейтинг України в даний момент обмежений політичною нестабільністю, що зберігається в країні, недостатньо активним проведенням структурних реформ, зокрема приватизації промислових підприємств та енерге-

тичного сектора, а також реструктуризацією боргів, на яку був змушений піти уряд країни. Агенція «Moody's» змінила рейтинг України з негативного на позитивний – «Сaa1» з «Сaa3», прогноз рейтингу – «стабільний». Крім «S&P» і «Moody's», кредитний рейтинг України був підвищений «Fitch IBCA» до «В-».

У той же час аналіз поточних тенденцій дає змогу достатньо впевнено говорити про те, що Україна вже пройшла пік свого розвитку на цьому циклі і надалі українську економіку очікує сповільнення темпів розвитку, а також збільшення макроекономічного ризику (табл. 2).

Таблиця 2

Прогноз основних показників на 2002 р.

Джерело	ВВП	Інфляція	UAH/USD*
Уряд	6%	9,8%	5,75 / 5,90
Національний банк України	6%	9,8%	5,60 / –
Міжнародний центр політичних досліджень	4,5%	8,0%	5,63 / 5,75
Міжнародний валютний фонд	3–6%	7–10%	

* Середній за рік / на кінець року.

Практично всі прогнози розвитку економіки України передбачають погіршення ситуації в 2003 р. Більшість експертів очікує сповільнення темпів економічного розвитку, посилення інфляційного тиску та девальвацію національної валюти.

США 23 січня 2002 р. ввели торговельні санкції щодо України на суму 75 млн. дол., обмеживши імпорт її продукції по 23 товарних пунктах, обґрунтовуючи це нерозв'язанням в Україні проблеми боротьби з контрафактною продукцією у сфері лазерних дисків. Введення торгових санкцій США пізніше скасовувати буде надзвичайно складно, тому слід бути готовими до серйозної дискусії. Навіть якщо в Україні ухвалять законодавство, яке ніби влаштує США, вони висунуть нові вимоги.

Можна говорити про сповільнення темпів зростання економіки, але перспективи залишаються позитивними. Згідно з більшістю прогнозів, ВВП України, як очікується, зростатиме до 4–6% у 2002 р.

Глобальне економічне сповільнення – перший і головний чинник, що впливатиме на перспективи економіки України в 2002 р. Економічне зростання серед групи країн (Росія, країни Європи, США, Китай та Греція), які споживають 2/3 експорту України, як очікується в 2002 р., буде значно ниж-

чим – близько 2,8%, воно впливатиме на зовнішній попит на товари України. Оскільки зростання протягом останніх двох років значною мірою зумовили експортні умови, це позитивно вплинуло на внутрішню економіку. Згідно з даними ICPS (Міжнародний центр політичних досліджень), в Україні спостерігається від'ємний торговий баланс вже в четвертому кварталі 2001 р. Також існують інші чинники. Зниження економічного зростання у розвинутих країнах призвело до вжиття заходів прихильниками протекціонізму у вигляді антидемпінгових процесів щодо українських товарів. Це особливо важливо для певних головних промислових секторів країни, таких як металургія, що становила майже 30% ВВП протягом останніх років. Крім того, економічне зростання і валютна політика НБУ привели до переоцінки валюти. До середини листопада 2001 р. Міжнародний банк зміцнив гривню на 2,9% (від 5,435 UAH/USD до 5,2760 UAH/USD), починаючи з 2002 р. Цього результату було досягнуто після зміцнення валюти, починаючи з лютого 2000 р. Відповідно до оцінки експертів, вона може досягти 5,2500 UAH/USD до кінця року. Це вплине на експортерів України. Більш сильна валюта робить українські товари дорожчими і, таким чином, менш конкурентоспроможними на зовнішніх ринках, а також збільшить ресурси, доступні для вкладу у внутрішню економіку. Крім того, від'ємний торговий баланс міг призвести до незначної девальвації гривні. Врешті, через неприйняття закону, що посилював би контроль над порушенням авторських прав, Україна внаслідок торгових санкцій з боку США може тепер щорічно втрачати близько 180–500 млн. дол.

Але глобальне економічне сповільнення не може бути вирішальним чинником для економіки України. Необхідно враховувати, що наша держава не залучена до світової економіки настільки, як багато розвинутих країн. У свою чергу, ця відносна ізоляція могла б бути корисною для України, але зі значно повільнішим отриманням результатів порівняно з іншими країнами. Найбільший торговий партнер України – Росія – також зазнала економічного буму протягом останніх двох років, який може продовжитися у 2002 р. Україна відновила торговельні відносини з іншими країнами СНД, втрачені після розвалу Радянського Союзу. В цих країнах спостерігалось економічне зростання протягом останніх років. Якщо українські експортери зможуть зберегти одержаний прибуток на цих ринках, то компенсують принаймні втрати в інших частинах світу.

Інший головний чинник, що є хорошим прогнозом для економічного зростання України в 2002 р., – внутрішня економіка. У 2001 р. роздрібний товарообіг збільшився до 8,9% порівняно з попереднім роком. Внутрішнє споживання також значно зросло протягом останніх двох років. Українці почали довіряти власній економіці. Заробітна плата і пенсії, хоча ще не на паритеті зі стандартами Заходу, значно збільшились. Банківські особисті вклади продовжують збільшуватися, оскільки довір'я до банківської системи відроджується. Крім того, завдяки політиці НБУ інфляція була нижчою, ніж прогнозували. Важливим є й те, що грошовий потік, який виходив за межі України, тепер залишається в країні і буде повторно вкладений в економіку.

Економіка України могла розвиватися стабільніше за умови поглиблення інтеграції у систему світових господарських зв'язків [2].

Зважаючи на те, що дотепер Україна не є членом ВТО, українські експортери не користуються усіма перевагами, котрі дає членство в ГАТТ (ВТО). Поряд з цим, Україна має з переважною більшістю держав угоди про взаємонадання режиму найбільшого сприяння (РНБ) у торгівлі. Серйозною перешкодою для міжнародної торгівлі є відмінності національних систем зовнішньоекономічного регулювання. У ряді випадків заходи, формально введені за неекономічними міркуваннями, свідомо використовуються з протекціоністською метою. Тому ГАТТ вимагають вживання таких заходів технічного і санітарного контролю, які б не створювали додаткових перешкод для імпорту іноземних товарів.

Досягнуті за останні роки домовленості значно обмежили можливість довільного застосування і трактування правил регулювання зовнішньої торгівлі. Зокрема, потрібно відмінити добровільні обмеження імпорту та експорту. Термін дії заходів щодо недобросовісної конкуренції обмежується 5 роками. Правильність застосування подібних заходів контролюють органи ВТО.

До 2005 р. принципи ВТО мають бути поширені на міжнародну торгівлю текстилем та одягом, що регулюється Міжнародною угодою з текстилю. Відповідно, передбачається скасування експортно-імпортних квот, встановлених цією угодою. Багато діючих раніше кількісних обмежень імпорту замінюють тарифними квотами, коли ввіз товару понад встановлену кількість формально розширюється, але обкладається митом за надзвичайно високою ставкою. Надалі ці ставки передбачено поступово знижувати (такий захід найчастіше застосовують до сільськогосподарських продуктів).

Вступ України в ГАТТ (ВТО) – це необхідний етап на шляху інтеграції нашої держави до світової економічної системи, зокрема в ЄС.

Це вигідно для України і з тієї точки зору, що кожна з держав-учасниць цієї організації має право на забезпечення гарантій національної економічної безпеки, охорони життя, здоров'я і майна громадян, охорони навколишнього середовища.

До цього ж слід урахувати, що учасниками ГАТТ є понад 140 держав, причому за згодою поміж ними будь-які митно-тарифні пільги, що надає одна з країн-учасниць іншій, завдяки принципу найбільшого сприяння автоматично поширюються на інші держави-учасниці ГАТТ.

Слід зупинитися на певних негативних моментах вступу України у ВТО. Як показав початок 2002 р., США, ігноруючи інтереси членів ВТО, своїх союзників по ЄС, а також інтереси України, Росії, Китаю, що недавно вступив у цю організацію, ввели в односторонньому порядку 30%-не протекціоністське мито на сталь цих країн. Як відповідь, вказані країни застосовують певні контрпротекціоністські дії. Наприклад, Україна і Росія ввели ембарго на постачання США м'яса (птиці). Крім того, в Україні зі США також не

розв'язана проблема про захист інтелектуальної власності (компакт-диски). Китай зовсім не відреагував на претензії США з цієї причини.

Як наслідок, відбуваються торгові локальні війни, а не режим найбільшого сприяння у ВТО.

Таким чином, стає дедалі очевиднішим, що в умовах глобалізації, де лідером є США, Україна може бути членом ВТО за умови прийняття цією організацією заваг, які б давали змогу вживати захисних заходів при кризовому стані економіки для підтримки національного виробника загалом та експортера зокрема.

Нині Україна, яка впевнено заявляє про себе на міжнародному політичному рівні, повинна активніше виявляти свої можливості в економічному плані. Як свідчить світовий досвід, зайняти гідне місце на світовому ринку можна, здійснюючи такі кроки: по-перше, вступити у Всесвітню торгову організацію; по-друге, виробляти продукцію, що має попит на ринку, але дешевшу, ніж в інших; по-третє, створювати нові високотехнологічні та високоякісні товари, що випереджують попит. У сучасних умовах Україна зобов'язана розвивати нову державну стратегію, створювати нову модель торгово-економічних відносин, в основі яких – єдність виробництва, експорту та імпорту в процесі кругообігу та обігу капіталу, розширеного відтворення. Важливу роль має відіграти гнучка система протекціоністських заходів, які дадуть змогу впевненіше та захищеніше почувати себе вітчизняним підприємствам-експортерам.

У ситуації, що склалася, стає актуальним питання поліпшення керівництва сферою ЗЕД у регіонах. Сьогодні вона розміщена між різними відомствами, діяльність яких повною мірою (оскільки всі за статусом були рівні) до осені 1995 р. координувало управління ЗЕД.

Доцільно було б створити добре укомплектовані відділи зовнішньоекономічних зв'язків з хоча б невеликими структурними ланками в містах і районах. Щоб підвищити рівень управління і статус сфери зовнішніх зв'язків (не тільки економічних, а й гуманітарних, оскільки вони пов'язані між собою), варто було б об'єднати всі служби, що належать до цієї сфери, під керівництвом однієї особи – заступника голови облдержадміністрації з питань регіональних зовнішніх зв'язків.

На період переходу до ринкових умов функціонування економіки варто оновити діяльність центрального загальнодержавного органу державного регулювання міжнародними економічними відносинами України зі статусом міністерства.

Слід удосконалити систему заходів для подальшого забезпечення процесу регіональної зовнішньої торгівлі одночасно з інтенсифікацією зовнішньоекономічної політики України щодо країн СНД, насамперед Росії, а також освоєння нових ринків Азіатсько-Тихоокеанського та Південноамериканського регіонів (Китай і нові індустріальні країни Африки і т. д.).

Необхідно також опрацювати ефективний торговий режим послідовної інтеграції у світове економічне співтовариство, здійснюючи необхідні заходи щодо уніфікації законодавчо-правових норм України відповідно до діючих правил ГАТТ (ВТО), чинного законодавства країн Заходу, які обмежують можливості корупційних проявів.

Важливим завданням Кабінету Міністрів України є нарощування експортного потенціалу шляхом створення сприятливих економічних умов для збільшення випуску вітчизняної продукції і надання послуг коштом переоснащення виробництва на якісно новому рівні, застосування сучасних технологій переробки, зберігання, упакування, транспортування і реалізації продукції машинобудівної, харчової та легкої промисловості, сільського господарства, закріплення на традиційних ринках збуту та виходу на нові.

Потрібно створити науково-дослідну базу для системного вивчення стану світових ринків товарів (продукції, послуг) і маркетингового забезпечення діяльності українських експортерів. Слід активніше залучати до цієї роботи торгово-економічні місії, відповідні підрозділи посольств України за кордоном, представництв різних українських фінансово-промислових структур, спеціалізованих науково-дослідних інститутів і навчальних закладів, повніше використовувати можливості Торгово-промислової палати України.

Потребує реформування система зовнішньоторгової інформації щодо державних і регіональних програм, українського законодавства, діяльності українських торгових представництв за кордоном, експортно-імпортного банку, які б відповідали вимогам часу.

Необхідно сформувати за кордоном мережу презентаційних центрів, допомагати створенню спільних торгово-промислових палат та ділових рад. Потрібно продовжити роботу щодо надання вітчизняним товаровиробникам інформаційно-методичної допомоги з метою вивчення правил та процедури роботи на світових ринках, подолання технічних бар'єрів у торгівлі, забезпечення доступу до міжнародних інформаційних масивів і баз даних.

Для вдосконалення системи підтримки національного товаровиробництва, усунення загрози інтервенціоністських імпортних постачань, уникнення матеріальних збитків у галузях вітчизняної промисловості в межах діючих у світовій торгівлі правових норм у близькому майбутньому слід завершити роботу над Антидемпінговим кодексом України. Необхідно стимулювати вітчизняне виробництво, залежне від імпорту сировини, матеріалів і комплектуючих, які не виробляються в країні або виробляються у невеликих обсягах, шляхом встановлення низьких чи «нульових» ставок ввізного (імпортного) мита.

Слід вести єдину державну політику у сфері організації контролю над удосконаленням зовнішньоекономічної діяльності шляхом створення відповідної інфраструктури, забезпечення системи міжвідомчої взаємодії з питань своєчасного повернення валютної виручки від експортних операцій, своєчасного забезпечення розрахунків у зовнішньоекономічних операціях резидентів, надання правової допомоги українським суб'єктам зовнішньо-

економічної діяльності щодо повернення боргів іноземним фірмам; рішуче використовувати відпрацьований механізм застосування санкцій до порушників валютного і пов'язаного з ним законодавства.

Сучасна законодавча база з питань ЗЕД є великою і несистематизованою, що неминує завдає шкоди суб'єктам ЗЕД та призводить до значного зростання економічних правопорушень у цій сфері. Слід враховувати, що Україна прагне активно інтегруватися у міжнародні економічні структури. Інтеграція допускає рівноправну і взаємовигідну торгівлю на основі загальноприйнятих стандартів, норм міжнародного права власності.

З метою удосконалення чинного законодавчого регулювання ЗЕД необхідно здійснити ряд таких заходів:

- опрацювати та зафіксувати у законодавчому порядку єдину комплексну програму тарифного і нетарифного регулювання ЗЕД, на основі якої Україні ще до вступу в ГАТТ (ВТО) необхідно встановити з державами-членами цих структур режим взаємності з питань доступу на ринки і усунення перешкод у торгівлі;
- підготувати єдиний нормативний акт для регулювання валютних розрахунків, оскільки велика кількість чинних законів і підзаконних актів дуже ускладнює діяльність суб'єктів ЗЕД;
- ввести до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» поняття «критичний імпорт», відсутність якого призвела до неможливості дії певних норм Указу Президента «Про регулювання бартерних (товарообмінних) операцій у сфері ЗЕД» від 27 січня 1995 р.;
- опрацювати стратегію захисту українського ринку та національного товаровиробника на принципах розумного і раціонального поєднання політики протекціонізму та лібералізації ЗЕД;
- послідовно реалізовувати політику диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків України для того, щоб виключити можливість повної залежності нашої країни від однієї чи групи країн;
- оптимізувати чинне законодавство з питань ЗЕД, насамперед з метою залучення іноземних інвестицій. При цьому необхідно врахувати, що іноземний інвестор почуває себе краще у тих країнах, де надійно захищений вітчизняний товаровиробник. Заохочувати вкладення в Україну іноземного капіталу шляхом встановлення діючих гарантій захисту таких інвестицій;
- закріпити у законі норму про обов'язкову частку іноземних інвестицій не менше 25% у статутному фонді, причому ця частка має становити вказану в законі суму (наприклад, не менше 10 тис. дол.). Становище, за якого частка зарубіжних інвестицій знижена до 10% без встановлення мінімальної суми, призводить інколи до парадок-

сальної ситуації, оскільки є суб'єкти господарювання, для яких не встановлено мінімального розміру статутного фонду;

- опрацювати комплект документів, які б дали змогу ефективно реалізувати закон про спеціальні економічні зони і спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області та інших СЕЗ України;
- створити діючу систему контролю над діяльністю представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- передбачати у двосторонніх угодах про взаємну правову допомогу заходи взаємодії з питань отримання інформації про фінансовий стан фірм-партнерів у зовнішньоторгових зв'язках, розміщених на території сторін.

Крім пріоритетних напрямків, пов'язаних з інтеграцією України у світову економіку, слід виділити певні пріоритети розвитку ЗЕД:

- підвищення активності регіональних підприємств та організацій на зовнішньому ринку, послідовна перебудова товарної структури експорту та імпорту, наближення її до структурних співвідношень, властивих країнам з ринковою економікою;
- перебудова політики підприємств на виробництво високоліквідної продукції, диверсифікація, що ґрунтується на глибоких маркетингових дослідженнях, замість практики збуту товару будь-якими шляхами та за будь-яку ціну;
- зміна структури експортованої продукції, зменшення частки сировинних товарів на користь високотехнологічних, підвищення конкурентоспроможності продукції традиційних експортних галузей;
- відновлення традиційних та освоєння нових ринків збуту, забезпечення пріоритету в цій справі Росії та інших країн СНД;
- розширення сфери зовнішньоекономічних зв'язків з нетрадиційними партнерами.

Крім вказаних пріоритетів розвитку ЗЕД, слід відзначити необхідність оновлення вітчизняного виробництва, підвищення його конкурентоспроможності, що створює умови для освоєння нових ринків і закріплення на існуючих. Це завдання потрібно вирішувати не тільки на державному, а й на регіональному рівнях [1], [3], чому мають сприяти регіональні програми науково-технічного розвитку.

Позитивний досвід формування таких програм має Донецька область, де з ініціативи обласної державної адміністрації з участю Національної академії наук України, ряду академічних і галузевих інститутів країни та регіону опрацьована Програма науково-технічного розвитку «Донецька область – 2020». На проведеному в м. Донецьку 5 березня 2002 р. спільному засіданні президії НАН України та колегії облдержадміністрації дана програма узго-

джена з президентом НАН України, академіком Б. Є.Патоном та головою облдержадміністрації В. Ф. Януковичем.

У виступах віце-президента НАН України, академіка І. Ф. Кураса, віце-прем'єр-міністра України, академіка В. П. Семиноженка, голови Донецького наукового центру НАН України, академіка В. П. Шевченка, керівників наукових і навчальних установ, організацій, підприємств області було відзначено інноваційний характер даної програми. В неї включені 416 інвестиційних проектів, вартість реалізації яких становить 14,5–18 млрд. грн.

Особливу увагу слід звернути на формування технопарків, покликаних концентрувати високі технології виробництва конкурентоспроможної продукції і захисту навколишнього середовища. Йдеться про масштабні технологічні зміни.

Хоча Програма «Донецька область – 2020» є регіональною, її слід розглядати ширше, адже проблеми науково-технічного розвитку доволі актуальні не тільки для Донецького, а й інших регіонів України. Є впевненість, що досвід Донбасу використають інші регіони країни.

Реалізація програми дасть змогу пришвидшити процеси інтеграції вітчизняної економіки у систему світових господарських зв'язків.

Найважливіше економічне значення для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країни також має вирішення таких актуальних проблем, як створення сприятливого інвестиційного клімату, подальше вдосконалення механізму функціонування вільних економічних зон і територій пріоритетного розвитку тощо, але це тема окремої статті.

Література

1. Макогон Ю. В. Внешнеэкономическая деятельность и внешнеэкономические связи Украины и Донецкой области // Экономист. – 2001. – № 12. – С. 70–73.
2. Макогон Ю. В. Некоторые проблемы вступления Украины во ВТО / Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2002. – С. 19–27.
3. Макогон Ю., Гохберг Ю., Третяков С. Деякі державні та регіональні аспекти розвитку зовнішньоекономічних зв'язків // Регіональна економіка. – 2001. – № 3. – С. 74–90.
4. Фаминский И. П. Инвестиционный климат и иностранные инвестиции в России / Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2002. – С. 15–19.
5. Экономическая неделя. – 2002 г. – 11–17 февраля.